

OVERWEGINGEN

XVII - Wat wij architectuur noemen

OVERWEGINGEN

Essays in het kader van ORITUR

De reeks OVERWEGINGEN vormt een doorlopende verzameling beschouwende essays die voortkomen uit de grondhouding van ORITUR.

Waar de ORITUR-traktaten de filosofische uitgangspunten verkennen, richten de OVERWEGINGEN zich op de ontmoeting met de wereld. Zij onderzoeken maatschappelijke, culturele, architectonische, wetenschappelijke en filosofische ontwikkelingen zonder deze te beoordelen vanuit een vooraf vaststaand systeem. De essays zijn daarom geen aanvullingen op de traktaten en evenmin toepassingen ervan. Zij zijn pogingen om verschijnselen aandachtig te lezen en te verstaan vanuit dezelfde grondhouding waaruit ORITUR is ontstaan.

Ieder essay begint bij een concreet fenomeen: een gebouw, een stad, een persoon, een maatschappelijke ontwikkeling, een wetenschappelijke ontdekking of een culturele verandering. Vanuit dat vertrekpunt wordt gezocht naar de onderliggende vragen die ieder tijdperk kenmerken: welk mensbeeld ligt eraan ten grondslag, welk wereldbeeld wordt zichtbaar en welke houding vraagt het van de mens?

De essays willen niet overtuigen, maar onderzoeken. Zij zoeken niet naar definitieve antwoorden, maar naar een dieper verstaan. Daarom dragen zij de naam OVERWEGINGEN. Een overweging is geen conclusie, maar een uitnodiging tot aandachtig kijken, luisteren en denken.

Zoals een gebouw pas werkelijk betekenis krijgt wanneer het wordt bewoond, zo krijgen ook ideeën hun betekenis in de ontmoeting met de werkelijkheid. Iedere nieuwe ontwikkeling, iedere nieuwe vraag en iedere nieuwe tijd vraagt daarom opnieuw om bezinning.

De OVERWEGINGEN zijn een open reeks. Nieuwe essays kunnen zich aandienen wanneer ontwikkelingen daarom vragen. Niet omdat ORITUR onvolledig zou zijn, maar omdat een levende grondhouding zich steeds opnieuw verhoudt tot een wereld die blijft veranderen.

Misschien is dat ook de diepste betekenis van deze reeks.

Niet de wereld vastleggen.

Maar haar aandachtig tegemoet treden.

Vanuit de overtuiging dat de meest wezenlijke betekenis zich niet laat afdwingen, maar zich kan aandienen waar mens, plaats, tijd en werkelijkheid zich op elkaar afstemmen.

Wat wij architectuur noemen

Wat is architectuur?

Het woord architectuur wordt dagelijks gebruikt. In de architectuuropleiding, in tijdschriften, in beleid en in het publieke gesprek gaat het voortdurend over architectuur, over goede en slechte architectuur, over nieuwe architectuur en over de toekomst van het vak. Toch wordt de meest voor de hand liggende vraag maar zelden opnieuw gesteld: **wat is architectuur eigenlijk?**

Die vraag lijkt eenvoudig, maar zodra zij wordt gesteld, blijkt dat veel van wat tegenwoordig architectuur wordt genoemd al een antwoord veronderstelt. Architectuur wordt meestal verbonden met ontwerpen, met de architect als auteur, met een programma, een concept en een bewust vormgegeven gebouw. Daarmee lijkt de vraag niet meer te zijn wat architectuur is, maar vooral hoe architectuur moet worden gemaakt.

Juist daar ontstaat een merkwaardige situatie. Het moderne bouwen beschikt over steeds meer kennis, techniek en mogelijkheden om de gebouwde omgeving vooraf te bepalen, terwijl het begrip architectuur steeds vaker wordt gebruikt voor het resultaat van dat vooraf bepaalde ontwerp. Het gebouw wordt ontworpen, uitgewerkt en gerealiseerd en wordt vervolgens architectuur genoemd.

Maar daarmee blijft een eerdere vraag onbeantwoord. Is architectuur werkelijk hetzelfde als het ontworpen gebouw, of kan architectuur ook ontstaan uit een gebouw dat pas door gebruik, tijd, plaats, betekenis en verandering een bijzondere werkelijkheid wordt?

De werkelijkheid waarin wordt gebouwd

Bouwen vindt nooit plaats in een lege werkelijkheid. Een gebouw staat altijd ergens, wordt door iemand gebruikt, krijgt te maken met klimaat, materiaal, landschap, cultuur en tijd en komt terecht in een omgeving die al bestond voordat het werd ontworpen. De gebouwde werkelijkheid is daardoor altijd groter dan het afzonderlijke bouwwerk.

In veel traditionele bouwculturen was de grens tussen bouwen, gebruiken, veranderen en betekenis minder scherp getrokken dan zij later zou worden. Dat betekent niet dat daar geen ontwerp, kennis of vakmanschap bestond. Integendeel, bouwen vroeg om grote kennis van materiaal, constructie, klimaat, maatvoering, plaats en gebruik. Maar die kennis stond niet noodzakelijk in dienst van het vooraf vastleggen van een zelfstandig object. Het gebouw kon zich gedurende zijn bestaan verder ontwikkelen en werd daardoor niet uitsluitend bepaald door het moment waarop het werd gebouwd.

Een woning kon veranderen wanneer het gebruik veranderde. Een straat kon zich geleidelijk vormen. Een bouwwerk kon worden aangepast zonder dat daarmee zijn oorspronkelijke betekenis verloren ging. Vorm, gebruik en betekenis konden zich over langere tijd met elkaar verbinden. Het gebouw was daarmee niet slechts het eindpunt van een ontwerp, maar onderdeel van een ontwikkeling.

Juist daarin ligt een verschil dat later steeds belangrijker zou worden. Niet het ontbreken van ontwerp vormt de tegenstelling, maar de vraag **welke werkelijkheid door het ontwerp wordt bepaald en welke werkelijkheid ruimte houdt om daarna nog te ontstaan.**

Het gebouw is daarmee niet alleen onderdeel van een fysieke werkelijkheid, maar kan ook onderdeel worden van een culturele werkelijkheid die zich pas in de tijd vormt.

Voordat het ontwerp zelfstandig werd

Het moderne onderscheid tussen ontwerpen en bouwen is historisch gezien niet vanzelfsprekend. In verschillende perioden en culturen waren de rollen van opdrachtgever, bouwer, ambachtsman, ontwerper en architect anders verdeeld en was ook het begrip architectuur zelf niet overal op dezelfde manier aanwezig.

In de traditionele bouwpraktijk lag veel kennis besloten in het bouwen zelf. Maatverhoudingen, constructies, materialen, typen en gebruikswijzen werden doorgegeven, aangepast en verfijnd. Het bouwen was daardoor niet eenvoudigweg het uitvoeren van een vooraf vastgelegde gedachte. Het was een vorm van handelen waarin ervaring en plaats voortdurend meespeelden.

Dat verklaart ook waarom veel gebouwen die niet vanuit een moderne ontwerppraktijk zijn ontstaan tegenwoordig zonder moeite als architectuur worden herkend. De traditionele stad, de woning, het dorp of het religieuze gebouw kan een ruimtelijke kwaliteit bezitten die niet eenvoudig kan worden teruggebracht tot een oorspronkelijk ontwerp of een individuele auteur.

De erkenning daarvan is veelzeggend. Wij herkennen architectuur in gebouwen waarvan de ontstaanswijze niet overeenkomt met de wijze waarop de moderne architectuur zichzelf doorgaans beschrijft.

Daarmee ontstaat een paradox die eerder al zichtbaar werd: **de uitkomst wordt erkend, maar de houding die haar heeft voortgebracht nauwelijks.**

Het ontwerp krijgt een eigen plaats

In de Europese geschiedenis verandert deze verhouding geleidelijk. Met name vanaf de Renaissance krijgt het ontwerp een steeds zelfstandiger plaats binnen het architectonische proces. De tekening, de voorstelling, de

geometrie en het intellectuele ontwerp maken het mogelijk een gebouw vooraf als samenhangend geheel te concipiëren.

Dat is een belangrijke ontwikkeling. Zij maakt een nieuwe vorm van architectonische kennis mogelijk en geeft de architect een zelfstandiger positie. Het ontwerp kan vooraf worden besproken, beoordeeld en gewijzigd voordat het gebouw bestaat. Daarmee ontstaat echter ook iets anders: het gebouw kan steeds duidelijker worden opgevat als een object dat vooraf kan worden voorgesteld en vervolgens gerealiseerd.

Het ontwerp staat daarmee niet langer uitsluitend in dienst van het bouwen; het kan zelf het vertrekpunt van het bouwen worden.

Dat betekent niet dat met de Renaissance ineens de moderne architectuur ontstond. De ontwikkeling is veel geleidelijker. Maar er ontstaat wel een verschuiving waarin het ontwerp zich steeds verder losmaakt van het proces waarin het gebouw uiteindelijk zal worden gebruikt, aangepast en ervaren. De mogelijkheid om het gebouw vooraf te bepalen brengt daarmee ook de mogelijkheid met zich mee om het gebouw als zelfstandig object te gaan beschouwen.

Hier begint het objectdenken zich in de architectuur steeds duidelijker af te tekenen.

Wanneer de vraag naar architectuur verdwijnt

Naarmate het ontwerp zelfstandiger wordt, verandert ook de aard van de architectonische vraag. De vraag wat een gebouw in zijn omgeving kan worden, verschuift langzaam naar de vraag wat het gebouw vooraf moet zijn.

Die verschuiving wordt in de moderniteit versterkt. Het gebouw wordt onderdeel van een rationeel proces waarin programma, functie, techniek, constructie, economie en vorm vooraf kunnen worden geordend. Wat gebouwd moet worden, wordt eerst als opgave geformuleerd en vervolgens als ontwerp beantwoord.

Daarmee lijkt architectuur steeds meer samen te vallen met het geven van een vooraf bepaalde vorm aan een vooraf bepaalde opgave.

De fundamentele vraag *wat is architectuur?* maakt daarbij plaats voor een andere vraag: *hoe maken wij architectuur?* Dat lijkt slechts een klein verschil, maar het verandert de positie van architectuur ingrijpend. Wanneer de wijze van maken het vertrekpunt wordt, ligt het antwoord immers steeds meer besloten in het ontwerp zelf.

Architectuur wordt dan steeds meer opgevat als iets wat vooraf moet worden bedacht voordat het kan bestaan.

Van objectdenken naar design

Daarmee ontstaat een onderscheid dat vandaag nauwelijks wordt uitgesproken, maar dat wel steeds duidelijker zichtbaar wordt. Het ontwerp kan zich richten op het maken van een gebouw als object. Het gebouw wordt dan de concrete uitkomst van een vooraf geformuleerde intentie. Het ontwerp bepaalt wat het gebouw zal zijn en het gerealiseerde gebouw bevestigt vervolgens het ontwerp.

Deze manier van werken is op zichzelf niet problematisch. Ontwerpen is een menselijke capaciteit en veel van wat wij bouwen vraagt om voorafgaande bepaling. Een constructie moet worden berekend, een materiaal moet worden gekozen en een gebouw moet aan eisen voldoen. Ook innovatie kan alleen plaatsvinden doordat iemand iets bedenkt wat er eerder nog niet was.

Maar daarmee is nog niet gezegd dat het resultaat architectuur is.

Het ontwerp kan daarmee betekenis aan een gebouw toekennen. Een architect kan een gebouw een bepaalde culturele, symbolische of maatschappelijke betekenis willen geven en deze betekenis bewust in het ontwerp opnemen. Maar de bedoelde betekenis behoort daarmee nog tot de werkelijkheid van de intentie. Zij is nog geen betekenis die door anderen wordt gedragen. Dat onderscheid wordt pas zichtbaar wanneer het gebouw de werkelijkheid binnentreedt.

Het verschil ligt niet tussen bekend en onbekend. Ook het ontwerp kan zich op onbekend terrein begeven en nieuwe mogelijkheden ontdekken. Het wezenlijke onderscheid ligt elders. Het ontwerp kan werken binnen een werkelijkheid die uiteindelijk benoembaar, analyseerbaar en maakbaar is. Architectuur staat daarnaast in verhouding tot een werkelijkheid die zich niet volledig laat benoemen of vooraf vastleggen, maar die daarom nog niet afwezig is.

Juist daar ligt de ruimte waarin architectuur kan ontstaan.

De moderniteit maakt het ontwerp bepalend

De moderniteit heeft het ontwerp niet alleen versterkt, maar het steeds meer tot het bepalende instrument van het bouwen gemaakt. Het gebouw wordt een antwoord op een opdracht, een programma of een behoefte en wordt vervolgens zo nauwkeurig mogelijk vastgelegd.

Daarmee groeit de overtuiging dat een betere beheersing van het ontwerp ook een betere beheersing van het resultaat oplevert. De ontwikkeling van techniek, planning, industrialisatie en productie versterkt die gedachte. Wat gebouwd wordt, kan steeds verder worden voorbereid en gecontroleerd.

Maar hoe verder deze ontwikkeling gaat, hoe kleiner de ruimte wordt voor wat zich pas in het gebruik en in de tijd kan aandienen.

Het gebouw wordt daarmee niet alleen ontworpen; het wordt steeds meer **gemaakt om te blijven zoals het ontworpen is**.

Dat is een fundamentele verandering ten opzichte van een bouwcultuur waarin verandering niet noodzakelijk als aantasting werd beschouwd. Wanneer een gebouw wordt opgevat als het gerealiseerde beeld van een ontwerp, wordt iedere afwijking van dat beeld al snel een verlies van ontwerpintentie.

Daarmee ontstaat niet alleen een grotere beheersing van het gebouw, maar ook een bepaalde opvatting van werkelijkheid. Wat benoemd, beschreven en ontworpen kan worden, komt binnen het bereik van de architectonische bepaling. Wat zich niet op die wijze laat benoemen of vooraf vastleggen, dreigt daarmee buiten het architectonische begrip te vallen. De vraag is dan niet alleen wat de moderniteit kan maken, maar ook welke werkelijkheid zij daarmee als architectonisch werkelijk erkent.

Het gebouw als product

Op dit punt raakt architectuur aan een andere werkelijkheid: die van het product. Een product wordt ontworpen om als herkenbare, bepaalde uitkomst te worden gemaakt. Het heeft eigenschappen die vooraf kunnen worden omschreven en waaraan het gerealiseerde product moet beantwoorden.

Ook een gebouw kan op die manier worden behandeld. Het krijgt een programma, een beeld, een materiaalkeuze, een technische uitwerking en een gewenste levensduur. Het ontwerp bepaalt het product en de uitvoering moet het ontwerp zo nauwkeurig mogelijk realiseren.

Daarmee is de stap naar wat hier **BOUWDESIGN** wordt genoemd niet groot. BOUWDESIGN beschrijft het ontwerpen van het gebouw als maakbaar object. Het is geen stijl en ook geen verwijt. Het benoemt een manier waarop het bouwen kan worden georganiseerd wanneer het ontwerp het gebouw vooraf bepaalt en het gerealiseerde gebouw vooral wordt beschouwd als de uitvoering van die bepaling.

De term maakt daarmee iets zichtbaar wat door het gebruik van het woord architectuur gemakkelijk verborgen blijft. Wij zijn een groot deel van wat wij bouwen gaan ontwerpen als product, maar zijn het resultaat daarvan vervolgens architectuur blijven noemen.

Wanneer verandering aantasting wordt

Het verschil wordt het duidelijkst zichtbaar zodra een gebouw ouder wordt. In een gebouw dat als ontwerpobject wordt beschouwd, is verandering al snel een afwijking. De oorspronkelijke toestand geldt als maatstaf en iedere aanpassing wordt beoordeeld naar de mate waarin zij het ontwerp aantast.

In een gebouw dat deel uitmaakt van een levende omgeving ligt dat anders. Daar kan verandering juist onderdeel zijn van het voortbestaan. Gebruik verandert, bewoners veranderen, functies veranderen en omstandigheden veranderen. Een gebouw dat ruimte laat voor deze ontwikkeling hoeft daardoor niet minder bepaald te zijn. Het kan juist zo zijn ontworpen of gebouwd dat niet alles vooraf hoeft te worden vastgelegd.

Een gebouw dat werkelijk deel gaat uitmaken van een levende omgeving, houdt daarmee niet op bij het moment waarop het gereedkomt.

Openheid ontstaat immers niet door het ontbreken van bepaling. **Zij ontstaat door bepaling die niet alles bepaalt.**

Daarmee komt ook een andere betekenis van verantwoordelijkheid naar voren. De verantwoordelijkheid van degene die bouwt of ontwerpt ligt niet alleen in het bepalen van wat noodzakelijk is, maar ook in het herkennen van wat niet vooraf bepaald hoeft te worden. Dat vraagt om kennis en vakmanschap, maar ook om terughoudendheid.

Want niet alles wat kan worden gemaakt, hoeft te worden vastgelegd.

Verschillende wijzen van ontstaan

Wanneer architectuur kan ontstaan in de verhouding tussen gebouw en werkelijkheid, ontstaat zij dan in ieder gebouw op dezelfde wijze? Dat lijkt niet het geval. De aard van het gebouw en de wijze waarop het wordt gebruikt, bepalen mede hoeveel betekenis de architect vooraf kan geven en hoeveel ruimte daarna nog moet blijven voor wat zich in de werkelijkheid kan ontwikkelen.

Bij een publiek bouwwerk kan de architect relatief veel betekenis in het gebouw leggen. Een publiek gebouw heeft een gemeenschappelijke bestemming en kan daardoor als een gedeelde ruimtelijke werkelijkheid worden vormgegeven. Ruimte, materiaal, licht, constructie, vorm en ritme kunnen in een sterke samenhang worden gebracht. De architect kan daarmee een betekenisvolle werkelijkheid voorbereiden waarin architectuur kan ontstaan. Juist doordat het gebouw door velen wordt gebruikt en ervaren, kan een dergelijke architectonische samenhang zich in het publieke leven verder openbaren.

Bij een woning ligt dit anders. Een woning wordt niet alleen gebruikt, maar bewoond. De bewoner moet zich de woning eigen kunnen maken en daarin een eigen leven laten ontstaan. De betekenis van de woning kan daarom niet volledig vooraf door de architect worden bepaald. Zij ontstaat mede door het dagelijks gebruik, door verandering, herinnering en toe-eigening. Uiteindelijk moet niet alleen een woning ontstaan, maar ook een thuis.

Dat vraagt van de architect een andere houding. Niet omdat de woning minder architectonische aandacht zou verdienen, maar omdat een wezenlijk deel van haar betekenis juist niet vooraf moet worden vastgelegd. De architect moet voldoende bepalen om het wonen mogelijk te maken, maar voldoende overlaten om het

wonen zelf ruimte te geven. Terughoudendheid is hier geen gebrek aan architectuur, maar kan juist een voorwaarde zijn voor haar ontstaan.

Daarmee ontstaat een wezenlijk verschil. In een publiek bouwwerk kan de architect meer betekenis geven om architectuur te laten ontstaan. In een woning kan architectuur juist ontstaan doordat de architect betekenis niet volledig vastlegt en ruimte laat voor bewoning, toe-eigening en het ontstaan van een thuis.

De bewoner is daarmee niet slechts gebruiker van een voltooid gebouw, maar wordt onderdeel van het proces waarin de woning haar betekenis krijgt. Het publiek kan een gebouw gezamenlijk ervaren en betekenis geven, maar de bewoner moet zich een woning persoonlijk eigen kunnen maken. Het ontstaan van architectuur verloopt daarom niet in ieder gebouw langs dezelfde weg.

Bij een publiek bouwwerk kan de architect meer geven.

Bij een woning moet de architect meer overlaten.

Wat noemen wij dan architectuur?

Wanneer wij deze ontwikkeling overzien, wordt de oorspronkelijke vraag opnieuw zichtbaar. Wat bedoelen wij eigenlijk wanneer wij architectuur zeggen?

Als architectuur uitsluitend het resultaat van een ontwerp is, dan valt architectuur uiteindelijk samen met het gebouw als object. Maar daarmee wordt een groot deel van de werkelijkheid waarin gebouwen functioneren buiten het begrip geplaatst. Gebruik, tijd, betekenis, plaats en verandering worden dan omstandigheden rond het gebouw, terwijl zij juist mede bepalen wat het gebouw voor mensen en omgeving kan worden.

Architectuur kan daarom niet volledig worden gereduceerd tot het moment waarop het ontwerp wordt vastgesteld.

Architectuur ontstaat in de verhouding tussen wat benoemd en gemaakt kan worden en wat zich niet volledig laat benoemen of vooraf bepalen. Maar het ontstaan van architectuur is niet het eindpunt van deze ontwikkeling. Een bouwwerk dat in de tijd betekenis krijgt, kan een volgende grens overschrijden: de betekenis ervan kan door een gemeenschap worden herkend, gedeeld en gedragen. Dan wordt het niet alleen onderdeel van een geleefde werkelijkheid, maar kan het ook onderdeel worden van de culturele werkelijkheid.

Daarmee krijgt ook de gedachte **architectuur ontstaat en wordt** haar betekenis. Architectuur is niet uitsluitend iets wat vooraf wordt bedacht en vervolgens uitgevoerd. Zij kan ontstaan en zich gedurende haar bestaan verder vormen.

Van betekenis naar culturele betekenis

1. Betekenis als intentie

Een betekenis kan worden ontworpen. Een architect kan een gebouw een symbolische, maatschappelijke of culturele betekenis willen geven. Die betekenis kan onderdeel worden van het concept en bewust in vorm, materiaal, plaatsing of gebruik worden uitgedrukt. Maar zolang het gebouw nog slechts als ontwerp en vervolgens als nieuw gerealiseerd object bestaat, is deze betekenis in eerste instantie de betekenis die eraan is bedoeld.

2. Betekenis als ontstaan

Zodra het gebouw in gebruik wordt genomen, verandert de werkelijkheid waarin die betekenis bestaat. Mensen gebruiken het, ervaren het, herinneren zich gebeurtenissen die ermee verbonden raken en geven er in de loop van de tijd nieuwe betekenissen aan. Wat het gebouw betekent, valt daarmee niet langer volledig samen met wat de ontwerper ermee heeft bedoeld.

Hier verschijnt opnieuw het verschil tussen BOUWDESIGN en architectuur. BOUWDESIGN kan de vorm, ordening en bedoelde betekenis van een gebouw bepalen. Maar het kan niet bepalen wat het gebouw in de werkelijkheid zal gaan betekenen. Dat ontstaat in de verhouding tussen gebouw, mens, plaats en tijd.

3. Betekenis als cultuur

Wanneer een betekenis vervolgens niet alleen individueel wordt ervaren, maar door een gemeenschap wordt herkend, gedeeld, herinnerd en doorgegeven, kan het bouwwerk onderdeel worden van de culturele werkelijkheid. Het wordt dan niet cultureel omdat die betekenis ooit door de architect of het architectuurdiscours is vastgesteld, maar omdat de betekenis in de tijd door de gemeenschap is gaan worden gedragen.

Een architect kan een betekenis ontwerpen.

Een gemeenschap kan die betekenis dragen.

Maar niemand kan vooraf bepalen dat zij gedragen zal worden.

En dan de belangrijke conclusie:

Culturele betekenis kan daarom niet volledig worden geproduceerd. Zij kan worden bedoeld, maar zij moet zich in de werkelijkheid bewijzen. Tijd voegt die betekenis niet eenvoudig aan het gebouw toe. Tijd maakt zichtbaar wat het gebouw voor een gemeenschap is gaan betekenen.

De naam blijft behouden

Misschien ligt hier uiteindelijk ook een belangrijker mogelijkheid dan het opnieuw definiëren van architectuur. Het is niet noodzakelijk om alles wat de moderne architectuur heeft voortgebracht af te wijzen. Ontwerp blijft ontwerp, techniek blijft techniek en het gebouw blijft voor een groot deel maakbaar.

Wat wel opnieuw zichtbaar kan worden, is het onderscheid tussen wat wij maken en wat daaruit kan ontstaan.

Daarom hoeft BOUWDESIGN niet tegenover architectuur te staan. Het kan juist helpen om architectuur opnieuw haar eigen plaats te geven. Het benoemt het deel van het bouwen waarin het gebouw als maakbaar object wordt ontworpen. Architectuur kan vervolgens verwijzen naar wat zich niet in dat ontwerp laat opsluiten, maar ontstaat in de verhouding tussen het gebouw en de werkelijkheid waarin het terechtkomt en zich daar in de tijd verder vormt.

Daarmee wordt de vraag *wat is architectuur?* niet beantwoord met een nieuwe gesloten definitie. Zij wordt opnieuw geopend. Dat is misschien precies wat nodig is. Want zodra wij het ontwerp niet langer automatisch met architectuur vereenzelvigen, ontstaat opnieuw ruimte om te zien wat er buiten het ontwerp aanwezig kan zijn.

Het slot

Wat wij architectuur noemen, begint daarmee niet noodzakelijk bij het moment waarop de architect het ontwerp voltooit. Het kan beginnen wanneer het gebouw de werkelijkheid binnentreedt, daarin een werking aangaat, betekenis krijgt en zich in de tijd verder vormt. Wanneer die betekenis bovendien door een gemeenschap wordt gedragen, kan het bouwwerk onderdeel worden van haar culturele werkelijkheid. Het ontwerp kan dit proces voorbereiden, maar niet volledig bepalen.

BOUWDESIGN is maakbaar.

BOUWDESIGN bepaalt het gebouw.

BOUWDESIGN kán architectuur worden.

Door BOUWDESIGN te benoemen als wat het is, hoeft ARCHITECTUUR niet langer te betekenen wat het niet is.

Colofon

OVERWEGINGEN

Deel XVII

Wat wij architectuur noemen

Samenstelling

Robert Geurten

Eerste uitgave

2026

Deze uitgave maakt deel uit van de essayreeks **OVERWEGINGEN – Essays in het kader van ORITUR**.

De tekst is ontstaan uit een langdurige dialoog tussen Robert Geurten en ChatGPT (OpenAI), waarbij de inhoudelijke visie, samenhang en eindredactie berusten bij Robert Geurten.

© 2026 Robert Geurten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur, behoudens de uitzonderingen die de wet stelt en het citeren in het kader van recensies, wetenschappelijk onderzoek of andere wettelijk toegestane vormen van bronvermelding.

Gecorrigeerde en aangevulde uitgave

2026

Deze uitgave is een gecorrigeerde en aangevulde versie van de eerste uitgave.

Ten opzichte van de eerste uitgave is de tekst op enkele punten redactioneel herzien en inhoudelijk aangevuld.